

Hetvenöt esztendeje halt meg Hegedüs Gyula¹ színművész

Hegedüs Gyula a Tolna megyei Kétyen született 1870. február 3-án és Budapesten halt meg 1931. szeptember 21-én.² Apja Hekman³ János postamester⁴, anyja Fonyó Alojzia volt. A szülők a szekszárdi polgári iskolában taníttatták gyermeküket, aki az iskola befejezése után rövid ideig Gyönkön a járásbírószágon írnokoskodott. A hivatalnoki élet azonban nem vonzotta. Színész akart lenni. Annak érdekében, hogy célját megvalósítsa 19 éves korában megszökött hazulról és özv. Keresztély Jánosné kicsiny vándortársulatához csatlakozott. Első fellépésére Gyönkön került sor. Az együttes tagjaként a dunántúli falvakat járva sajátította el a színészet alapelemeit.⁵

A pályára tudatosan készülő fiatalember – összegyűjtve az induláshoz szükséges tandíjat – még 1889-ben beiratkozott a Színművészeti Akadémiára (a Színművészeti Egyetem elődje). Itt másfél évet töltött, és Paulay Ede jelentette számára a legnagyobb hatást.⁶ Oklevelet nem szerzett, de 1891-ben Pesti Ihsász Lajos és Dobó Sándor társulatánál megkezdte hivatásos színészi pályáját.

Hegedüs Gyula, 1920-as évek

Az elkövetkező három évben az ország több nagy városában – többek között Pozsonyban, Debrecenben, Budán, Székesfehérvárott, Aradon – lépett fel. 1894 márciusában Ditrói Mór szerződtette a kolozsvári Nemzeti Színházhoz. Az itt eltöltött két év alatt 186 új szerepet alakított. Szinte minden színpadi műfaj, a shakespeare-i drámáktól kezdve a társalgási színműveken át az operettekig, megtalálható repertoárján. Hamarosan egyenrangú partnereként fogadták be már hírnevet szerzett kollégái (Jászai Mari, Ujházi Ede, E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, Laczkó Aranka, Dezséri Gyula).

¹ Hegedüs Gyula színészi munkásságának első átfogó bemutatását Cenner Mihály végezte el. A pár oldalas tanulmány a Cenner által összeállított adattár bevezetőjeként jelent meg. (Hegedüs Gyula (Adattár). Színháztörténeti Füzetek 64. szám. Magyar Színházi Intézet. Budapest, 1979. 109. old.) Cikkem alapvetően erre a tanulmányra épül, ezért a továbbiakban külön nem hivatkozom rá.

² Halálának pontos dátumát a fellelhető irodalom többféleképpen határozta meg. Az Életrajzi Lexikon szeptember 21-re teszi. (Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/06135.html>. [LEXIKON]). Cennernél szeptember 16. található, Füle Péternél szeptember 22. szerepel. (Színház az egész!... Játékos színháztörténeti kaleidoszkóp a múlt század színi világából. Összeállította Füle Péter. Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2005. [Színház az egész!..., 2005.]

³ A zombai római katolikus születési anyakönyv.

⁴ A Szekszárdi polgári fiúiskola 1876–1881 közötti anyakönyve (Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (TMO): a szekszárdi államilag segélyezett polgári fiúiskola iratai. 1876–1939.) szerint az apa foglalkozása földbirtokos. (1881. évi iskolai anyakönyv.)

⁵ Egy másik visszaemlékezés szerint Tamásiban lépett először színre 1889. május 14-én Tolnavármegye és a közérdek 1914. április 30. 2–3. old. Tolnamegyei Újság 1927. május 7. 3. old.

⁶ Hegedüs Gyula: A beszéd művészete. Budapest, 1917. (A beszéd..., 1917.)

Keresztlevél

Kérem a ... szülői ...

A születés	1870. márc. 5.
A keresettség	L. J. P. J.
A házasság	Gyula, Irén
A nevelés	...
A foglalkozás	...
A lakás	...
A jegyzet	...

Bemutatom, hogy ez a keresettség az ...

Ké: ...

Aradi Gábor felvétele. A kétly Hegedüs Gyula Általános Iskolában készített kiállítás részlete. A születési anyakönyvi kivonaton jól látható a Hekman családnév helyesírása.

Aradi Gábor felvétele. A kétly Hegedüs Gyula Általános Iskolában készített kiállítás részlete. A képen színművész – már lebontott – szülőháza látható.

1896 tavaszán megalakult Budapesten a Vígszínház részvénytársaság, az ország első magánvállalkozású színháza. A művészeti igazgatói posztra Kolozsvárról Ditrói Mórt szerződtették, aki szabad kezet kapott a színészek kiválogatásában. Ditrói kolozsvári társulatának derekhatát magával hozta. Így került Hegedüs Gyula az újonnan megnyíló Vígszínházhoz, mely 1896. május elsején, a millenniumi ünnepségek keretében nyitotta meg kapuit.

Hegedüs Gyula neve és művészete összeforrott a Vígszínház első három évtizedének történetével. Részesé és képviselője volt annak a stílusváltásnak, mely a művészeti igazgató, Ditrói Mór irányítása alatt ment végbe. Ditrói – a színház tulajdonosi elvárásainak megfelelően – egy új közvetlenebb, természetesebb játékmódot keresett, mely jobban megfelelt a polgári társadalom igényeinek. Az új színház kezdetben, éppen ezért a francia társalgási vígjátékokat és bohózatokat tűzte műsorára. Ez a színpadi műfaj nem volt alkalmas arra, hogy deklamáló színésznagyságok játsszák el őket. A szerepek olyan színművészeket kívántak, akik képesek ezeket a figurákat természetesen ábrázolni. Ditrói vígszínházi társulata alkalmas volt erre a feladatra.⁷ Az együttes kiemelkedő művésze Hegedüs Gyula volt, aki nem csak a magyar színjátszás történetében, hanem az egyetemes színháztörténelemben is a realisztikus játékmód egyik legfontosabb képviselője.⁸ Méltó társának tekinthető a 16 évesen, a színiiskolából szerződtetett Varsányi Irén.

Hegedüs természetes adottságai: pompás megjelenése – középmagas termet, szikár, de erőt mutató testalkat, inkább markáns, mint szép arc kiemelkedő orral –, eleganciája, zengő és lelkes orgánuma és egyénisége megadták számára az új játékmódban a vezérszerepet. Kiforrott játéka pillanatok alatt a közönség első számú kedvencévé tette. A színház megnyitása után három nappal már nevéből visszhangzott a város. A „...francia bohózatok nevetséges alakjait oly természetességgel, minden színpadiasságot félretéve játszotta el, hogy a közönség az általa megformált karaktereket egytől egyig hitelesnek találta. Úgy lépett ki a színpadra, mintha nem is szerepet játszana: egyszerű, keresetlen mozdulatokkal élt, s karakterisztikusabb gesztusai sem emlékeztettek a színpadi ágálásra. ...képes volt elkövetni a romantikus szavalóstílusból a modern beszédstílushoz igazítani.”⁹

A francia bohózatoknál komolyabb feladatok elé a színház műsorában mind nagyobb teret hódító magyar színjátékok juttatták Hegedüst. Kiemelkedő sikere volt Molnár Ferenc (az íróhoz őszinte barátság fűzte, s később a legtöbb Molnár-darab főszerepét ő játszotta el) *Ördög*; Lengyel Menyhért *Tájfú*; Bródy Sándor *A tanítónő*, *Timár Liza*; Heltai Jenő *A Tündérlaki lányok* című drámájában.¹⁰ A Vígszínházban játszott szerepei közül az *Ördög* és a *Tájfú* főszerepeit szerette a legjobban. Büszkeséggel állapította meg 1914-ben, „hogy ez a két darab rajtam ke-

⁷ Magyar színháztörténet 1873–1920. Szerkesztette Gajdó Tamás. Magyar Könyvklub. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. Budapest, 2001. (Magyar színháztörténet, 2001.) 154–156. old.

⁸ Színház az egész!..., 2005. 114. old.

⁹ Magyar színháztörténet, 2001. 153. 157. old. Színház az egész!..., 2005. 114. old.

¹⁰ Magyar színháztörténet, 2001. 153. 157–158. old.

resztül jutott a külföldre, itt kezdődik a magyar színmű írás fellendülése, a magyar színészet igazi megbecsülése.”¹¹

Élete során többször megvált a Vígszínháztól, de mindig visszatért oda. A kitérők során megfordult a Nemzetiben, a Magyar Színházban és a Fővárosi Operett Színházban, ahol a Csókasy asszony Tarpataky báróját játszotta Honthy Hanna oldalán.

Színházváltoztatásai anyagi okokra vezethetők vissza. Budapesti nagy lakása, a korán megszerzett máriabesnyői villa, a hozzátartozó nagy parkkal, költséges volt. Szeretett vadászni és egyike volt az első autótulajdonos színészeknek. Játékonyasága és jószívűsége – első-sorban a rászoruló kollégákkal kapcsolatban – közbeszéd tárgya volt. (Emellett nagyszámú családjának tagjait is állandóan támogatta.) 1917-ben a budapesti Színészsövetség elnöke lett.¹²

Hegedüs Gyula játszott *A tánc* című első magyar filmben, továbbá *A munkászubony* (1914) és a *Zoárd mesler* (1917) című némafilmben is.¹³

Kétszer nősült. Első felesége Medgyaszay Evelin színésznő volt, aki 1897-ben halt meg. Második feleségével, Berzétey Ilonával (1965-ben halt meg) 1901-ben kötött házasságot. Egyetlen fia van, dr. Hegedüs Lajos, aki a rá vonatkozó iratok, fényképek és személyes élményei segítségével feldolgozta apja életét. A kézirat kiadását Kéty polgármesteri hivatala készítte elő.¹⁴

A kitűnő művész színészi elfoglaltsága mellett 1906-tól a Színiakadémián, 1907-től a Zeneakadémián beszédtechnikát tanított heti hat órában.¹⁵

Munkája során szerzett tapasztalatait tanítványai és az őt követő színészgeneráció számára 1917-ben megjelent *A beszéd művészete* című könyvben foglalta össze. (Emellett megjelentek kisebb életrajzi írásai – pl. *Komédia* –, *színdarabjai* – pl. *Doktor Szeleburdi* – is.) A könyv a négy fejezetre osztott elméleti (beszédtechnikai és hangtani) bevezetés után példákon keresztül mutatja be a hangsúlyozás fontosságát. A szerző ma is korszerű gondolatait élvezetes stílusban, közérthető formában tárja elénk. Hangsúlyozza hogy anyanyelvünk helyes kiejtésének gyermekkori megtanulása a szülők és a tanárok közös felelőssége. Felhívja arra a figyelmet, hogy a helyes beszédtechnika elsajátítása mindenki számára elengedhetetlen, de különösen fontos azok számára, akiknek, mint pl. a színészeknek „mindennapi kenyerük” a beszéd. Nekik nem szabad anélkül közönség elé állni, amíg hibátlanul meg nem tanulják a helyes beszédtechnikát. A színész számára ez az alap, a fundamentum, mert a színészi munka egyéb fortélyait, csak később a gyakorlat során lehet megszerezni. Hegedüs Gyula előadóművészi ars poeticája is megfogalmazható e könyve alapján. A beszéd művészenek a technikai tudás és hangképzés mellett lelki szárnyakra (fantázia és megérző szív) van szüksége. Felfogása szerint a művészi beszédet két csoportra lehet osztani: „könyvből való beszédre” (felolvasás, szavalás) és „szabad előadásra” (szónoklat, színpadi beszéd). A könyvből való beszéd nála nemcsak magát a felolvasást, hanem mások gondolatainak, pl. egy költő gondolatainak a tolmácsolását, elszavalását jelenti. Ennél a csoportnál, így a szavalásnál is máig érvényes elveket fogalmaz meg. Ekkor az előadó csak a szó és hang erejével hathat közönségére, gesztus és arcjáték nem megengedett. A szabad előadásnál már más a helyzet. Itt nemcsak gyönyörködött a színész, hanem külsődleges eszközökkel magával kell ragadnia a nézőt.¹⁶

Hegedüs Gyula már életében, valamint halála után is, mind országosan, mind Tolna megyében és szülőfalujában művészi teljesítményéhez méltó elismerésben részesült. Színészi pályájának huszonöt éves jubileuma alkalmából, 1914. április 28-án a Vígszínházban ünnepséget rendeztek. Ekkor az uralkodó a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntette ki. 1926. július 3-án Horthy Miklós kormányzó kormányfőtanácsosi címet adományozott neki és még ebben az évben megkapta a Signum Laudist. Halála után 1933-ban állították fel bronz mellszobrát, Vass Viktor alkotását a Vígszínház előtt. (A háború után az épület előcsarnokába ke-

¹¹ Tolnavármegye és a közérdek 1914. április 30. 3. old.

¹² LEXIKON

¹³ Uo.

¹⁴ Gödrei Zoltán, Kéty község polgármesterének közlése. 2006. március 6.

¹⁵ Uo. *A beszéd...*, 1917. 11. old.

¹⁶ *A beszéd...*, 1917. 60–61. old.

rült az alkotás.) 1971-ben a Vígyszínház vándorgyűrűt alapított az örökségét folytató fiatal színeszek számára. Nevét viseli a Vígyszínházhoz közeli utca.

Tolna megyei szülőfaluja, Kéty még életében 1926-ban, első örökös díszpolgárává választotta. (Ekkor nevezték el róla azt az utcát is, melyben szülőháza állt.) Az indoklásban többek között a következőket írják róla: „a székesfőváros ragyogó nyilvánossága előtt éli életét egy férfiú, aki tüneményes tehetségével, saját erejének szédítő varázsával garmadával szedi az elismerés babérrját és országos, sőt világhírű sikereket aratott a színművészet terén, örökbecsű alkotásai neki a halhatatlanságot biztosítják.”¹⁷ A XX. század hetvenes éveiben, több éven keresztül, a róla elnevezett színjátszónapok adtak lehetőséget Tolna megye amatőr együtteseinek.¹⁸ 1991-ben felvette a nevét a település általános iskolája. Itt egy emléksarkot is kialakítottak. Emlékét őrzi két emléktábla is. Az egyiket 1981-ben helyezték el a szülőháza helyén épült családi ház falára. A másikat (melyet a nevét viselő iskola falán helyeztek el), 2003-ban avatták fel a község polgárai. (Ugyancsak emléktábla emlékeztet rá Gyönkön, első működése színhelyén.) Hamarosan szobrot is kap a kiváló színművész. A község vezetése egy talapzatra akarja felállítani a színművész három éve elkészült agyag mellsobrát a polgármesteri hivatal mellett kialakítandó emlékparkban.¹⁹

Aradi Gábor

Tormay Béla élete és munkássága

(1839–1906)

Az állatorvosi hivatás hazai kialakulásának a fénykorában, a XX. század második felében tudományágunk kiváló képviselői becses örökséget hagytak ránk, a mai utódokra, és ez az örökség kötelez bennünket. Ezen kötelezettség érdekében azonban ismernünk kell azoknak a férfiaknak a munkásságát, akikre hálával tekinthetünk, mert tudományágunkat előre vitték és tevékenységükkel példát mutattak.

Ezek közé a kiváló személyiségek közé tartozott a száz évvel ezelőtt elhunyt Tormay Béla professzor, a XIX. századbéli állatorvos-tudomány és állattenyésztés nemzetközileg is elismert kiváló tudós művelője. Állatorvos, okleveles mezőgazda, miniszteri osztálytanácsos, államtitkár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az agrár felsőfokú képzés fejlesztője, reformátor, kiváló oktatásszervező és jeles vezető egyéniség.

Tormay Béla Szekszárdon született 1839. október 10-én. Édesapja Tormay (Krenmüller) Károly, 1832-től 1842-ig a Ferenc kórház igazgatója, majd Tolna vármegye főorvosa, „megyebéli rendes orvos úr” egészen 1848-ig. Tormay Károly felvilágosult, kitűnően képzett szakember volt. Vármegyei hivatalát 1848 májusáig töltötte be, amikor is egészségügyi tanácsnökká történt kinevezése Pestre szólította. Az 1848. május 27-i közgyűlésen a jegyzőkönyv adatai

¹⁷ TMÖL Kéty község képviselő-testületi jegyzőkönyve. 1926. november 10-i díszközgyűlés. Cenner tanulmányában tévesen 1927-re helyezi a díszpolgári cím adományozását.

¹⁸ Kaczián János 1981. évi avató beszéde. Kézirat.

¹⁹ Gödrei Zoltán, Kéty község polgármesterének közlése. 2006. március 6.